

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

Ігнатюк І.

Науковий керівник – доц. Кормило О.М.

ЛІДЕРСТВО ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ

Актуальність дослідження. Лідерство – це соціально-психологічне явище, яке виникає і реалізується тільки в суспільному середовищі. Як явище, лідерство відоме ще з давніх-давен, як категорія соціальної психології почало вивчатися з кінця XIX ст. На сучасному етапі розвитку суспільства спроба розгляду феномену лідерства є необхідною і важливою. Актуальність теми лідерства зумовлена, з одного боку, недостатнім рівнем розробки даної проблеми, особливо в Україні, де перші кроки в цьому напрямку були здійснені лише на початку 90-х років, з другого боку – високими запитами практики на розробку даної наукової тематики. Проблему лідерства досліджували велика кількість вчених різноманітних гуманітарних та практичних наук, зокрема:

З. Фрейд, Ф. Ніцше, Е. Фромм, Г. Лассуелл, М. Шимановський, А.В. Мудрик, Л.І. Уманський, Т.Н. Мальковська, Н.Ф. Маслов, В.І. Зацепін, А. І Наумов, Б. Д. Паригін, Г. К. Ашин, та інші, проте єдиного розуміння змісту цього феномену і механізмів його формування досі не існує.

Метою нашої статті є аналіз існуючих поглядів на природу феномену лідерства, визначення наявності лідерських тенденцій у підлітків.

У відповідності до мети, основними завданнями є: теоретичний аналіз проблеми лідерства у вітчизняній та зарубіжній літературі, узагальнення основних підходів до розуміння лідерства як явища в сучасній психологічній науці; опис емпіричного дослідження лідерських якостей досліджуваних.

Вклад основного матеріалу. Лідерство – це поняття, що вже давно привертає увагу. Щоправда, до початку XX ст. частіше за все мова йшла про політичних лідерів. Відома книга Н. Макіавеллі «Государь», написана в XVI ст., по суті була книгою про лідерство і владу лідера. В ході вивчення проблеми лідерства вченими було запропоновано багато різних визначень даного поняття, в яких автори намагались чітко сформулювати той особливий компонент, який вносить сам лідер [2, с. 231].

Наприклад, Дж. Террі розглядає лідерство як «вплив на групи людей, який спонукає їх до досягнення спільної мети». Р. Танненбаум, І. Вешлер і

Ф. Массарик визначали лідерство, як міжособову взаємодію, яке проявляється в конкретній ситуації за допомогою комунікаційного процесу і направлене на досягнення цілей [13].

Лідерство як соціальне явище існує всюди. Можна стверджувати, що там, де склалася та або інша людська спільнота, там повинні з'явитися і лідери. У суспільстві існує об'єктивна потреба в лідерстві, і вона просто не може не реалізовуватися. Взагалі лідерство властиве самій природі людини і є якнайдавнішою формою організації життя людей, дієвим засобом вирішення питань сьогодення. Ми знаємо, що вже на перших етапах розвитку людства вибирався такий порядок суспільного життя, де домінуючу, головну роль грали розумніші, сильніші та цілеспрямованіші люди. Вони отримували повагу, авторитет серед оточення і ставали лідерами.

Незважаючи на те, що сьогодні ми добре розуміємо – ефективне лідерство надзвичайно необхідне, але водночас, досить складно дати відповідь на питання про те, що конкретно ми маємо на увазі під поняттям «лідерство». Це абстрактна концепція, і проблема полягає в тому, як зробити цю абстрактну сутність конкретною і втілити її в життя

Проблема лідерства розглядалася у різних соціальних і політичних теоріях. На сьогодні сформовано три основні підходи до визначення лідерства.

Перший підхід засновано на позиції лідерських якостей, який отримав назву традиційного (або теорія великих людей), його представниками є: Ф. Ніцше, Р. Стогділл, У. Бенніс, Е. Богардус та ін. Суть підходу полягає у тому, що лідерами народжуються, а не

стають. Вчені виявили досить великий перелік лідерських якостей, деякі з них – це інтелект, освіта, приваблива зовнішність, чесність, ініціативність, впевненість у собі тощо. Водночас, ця теорія має певні недоліки, а саме: перелік якостей не має кінця, відсутній тісний взаємозв'язок між якостями лідера, несформований остаточний портрет лідера [5].

Основним та найважливішим є підхід з точки зору динаміки поведінки – це поведінковий підхід. Представники даного підходу: А. Файоль, Р. Лайкерт, Д. Макгрегор та ін. Даний підхід створив основу для класифікації стилів керівництва (демократичний, авторитарний, ліберальний) та стилів поведінки. Згідно з поведінковим підходом до лідерства, ефективність визначається не особистими якостями керівника, а швидше манерою поведінки щодо підлеглих. Динаміка поведінки відображає те, як розглядається лідер: статично (аналіз лідерських рис) чи у динаміці (аналіз лідерської поведінки). Поведінковий підхід ґрунтується на висновках, зроблених на базі спостережень образів лідерської поведінки. Даний підхід загострив проблему вивчення лідерства, зосередивши увагу на поведінці керівника, який бажає спонукати людей до досягнення мети. Водночас, його головний недолік полягав у тому, що існує не тільки один стиль керівництва. Цілком вірогідно, що ефективність стилю залежить від характеру керівника та конкретної ситуації [10].

Третій підхід до визначення концепції лідерства – це концепція ситуаційного лідерства, представниками даного підходу є: В. Дженкінс, М. Грегор, Г. Хоманс, Ф. Фідлер та ін. Спостереження над тим, як ті самі особи у різних групах можуть займати різне положення, відіграючи у них різні соціальні й міжособистісні ролі, привели дослідників до висновку, що лідерство – це не стільки функція особистості або групи, скільки результат складного й багатопланового впливу різних факторів і ситуацій [3].

Кожна з теорій «висвітлює» частину загальної проблеми, але не вирішує її цілком. При цьому слід підкреслити, що усі вище зазначені теорії зазнавали критики, проте, всі вони так чи інакше використовувалися і використовуються в даний час. На сьогоднішній день немає єдиної теорії (або підходу), що поєднувала б усі дослідження і відображала загальне бачення теоретиками і практиками феномена лідерства.

Для найбільш вірного визначення поняття «лідерство», на основі аналізу зарубіжної і вітчизняної літератури щодо даного феномену, А. Зуб зробив наступні висновки:

- більшість авторів сходиться на тому, що лідерство – це теорія або концепція, у якій насамперед описуються відносини між лідером і послідовниками або членами групи (команди), відповідно до якої стає зрозумілим: якщо є лідер, повинні бути і послідовники;
- вказується, що лідер займає своє положення або в результаті більш ефективної діяльності, або він має здатність певним чином впливати на членів групи завдяки властивим йому особистісним якостям або в результаті сформованої ситуації;
- відзначається, що взаємодія між лідером і іншими членами групи виникає заради вирішення загальних проблем або досягнення загальних цілей. Причому групова діяльність здійснюється членами групи добровільно, оскільки для лідера немає потреби застосовувати владу;
- деякі дослідники вказують, що лідерство веде до соціальних змін та до розвитку суспільства [4].

Враховуючи проаналізовані теоретичні конструкції теорії лідерства, зупинимось на тому висновку, що лідерство це – реалізація оптимальної, у деякому змісті, системи внутрігрупової взаємодії (взаємодії між членами групи), спрямованої на досягнення загальногрупових цілей.

Мета нашого емпіричного дослідження полягала у визначенні лідерських якостей досліджуваних. Емпіричне дослідження проводилося в малих соціальних групах, а саме в 7 та 8 класах Тюдівської ЗОШ І-ІІІ ст.

Малі соціальні групи вже давно є об'єктом дослідження не лише соціологів, а й психологів, так як атмосфера в кожній групі безпосередньо впливає на характер і поведінку кожного її члена.

За визначенням Л. Е. Орбан-Лембрик, мала група - невелика за чисельність спільність, в якій індивіди безпосередньо контактують між собою, об'єднані спільною метою та завданнями, що є передумовою їх взаємодії, взаємовпливу, спільних норм, процесів та інтересів, міжособистісних відносин і тривалості їх існування [7, с. 289].

Лідерство в малих групах - це феномен, що визначає вплив однієї особистості, яка і є лідером в групі, на думки всіх членів і на характер взаємин у малій групі. Вплив одного індивіда на всю групу засноване на психологічних якостях лідера, а також на відносинах, які

склалися в колективі. Серед загальної маси лідера можна визначити по прояву ініціативи, наполегливості, впливу на інших членів групи, високим рівнем авторитету, володінні великою кількістю інформації. Крім того, лідер в групі бере на себе відповідальність за прийняття рішень, представляє свою групу в зовнішніх взаєминах, а також створює і підтримує клімат всередині групи.

Цілком нормальним явищем вважається лідерство в малих групах, так як без цього феномена неможливо створити потрібну атмосферу в будь-якому колективі. Тільки лідер може вплинути на думку всіх членів групи і взяти на себе відповідальність за всі зроблені дії. Ним може стати людина, що володіє певною формою поведінки, яка здатна встановити контакт з кожним індивідом у групі і вплинути на його подальшу поведінку.

Лідером є такий член малої групи, який висувається в результаті взаємодії членів групи для організації групи при рішенні конкретної задачі. Він демонструє вищий, ніж інші члени групи, рівень активності, участі, впливу в рішенні цієї задачі. Таким чином, лідер висувається в конкретній ситуації, переймаючи на себе певні функції. Лідерство необхідно розглядати як групове явище: лідер немислимий один, він завжди є елементом групової структури, а лідерство є система стосунків в цій структурі. Тому феномен лідерства відноситься до динамічних процесів малої групи. Цей процес може бути досить суперечливим: міра домагань лідера і міра готовності інших членів групи прийняти його провідну роль можуть не співпадати [1].

Ми розділяємо думку інших науковців про те, що «ефективний лідер» - це особистість, яка має значний вплив на думку й поведінку членів групи та яка планує, організовує, контролює діяльність підлеглих з метою вирішення завдань, поставлених перед групою, передаючи їм своє бачення майбутнього й допомагаючи їм адаптуватися до нього.

Лідерство є складним феноменом, який потребує подальшого поглибленого вивчення, особливо вітчизняними вченими. Суттєві суспільно-політичні трансформації, що відбуваються в нашій країні, сприяють підвищенню уваги до проблеми лідерства.

У якості діагностичного інструментарію, з метою виявлення лідерів та лідерських якостей, можуть бути використані такі діагностичні методики, як:

тест «Діагностика лідерських здібностей» (Е. Жаріков, Е. Крушельницький), опитувальник «Ефективність лідерства» Р.С. Немова, тест «Здатність до лідерства» Р.С. Немов, методика «КОС-1» (методика оцінки комунікативних і організаторських здібностей В.В. Синявського, Б.А. Федоришина), тест «Конструктивний малюнок людини із геометричних фігур», «Соціометрія»(Я.

Морено), методика «Діагностика міжособистісних відносин» (Т. Лірі) та ін.

Наше емпіричне дослідження проводилося за допомогою таких психодіагностичних методик: соціометрія (Я. Морено), тест «Чи лідер Ви?»

(Е. Жаріков, Е. Крушельницький), Діагностики міжособистісних стосунків (ДМС) Т. Лірі.

Відповідно до мети і завдань нами була проведена психодіагностична робота з респондентами, на основі отриманих даних був здійснений якісний та кількісний аналіз результатів. Об'єм вибірки склав 46 досліджуваних, 18 учнів сьомого класу та 28 учнів восьмого класу. Тестування проводилося колективно, за допомогою комплексу вище зазначених психодіагностичних методик.

Серед усіх досліджуваних (учнів 7 та 8 класів) підлітків, яких можна назвати лідерами виявилось 16%. Ці досліджувані активні і цілеспрямовані, завжди в центрі уваги, до їхньої думки прислухається більшість, вони мають значний рівень поваги серед однолітків, є соціально активними та комунікабельними. Більшість з них за методикою «Соціометрія» Я. Морено, виявилися «соціометричними зірками», або тими, кому надавали перевагу та практично ніхто з інших досліджуваних не робив негативний вибір проте них.

За результатами тесту «Чи лідер Ви?» (Е. Жарікова, Е. Крушельницького), ми отримали наступні результати:

- У 39% досліджуваних, якості лідера виражені слабо.

Дані досліджувані практично не проявляють ініціативності, вони пасивні, легко підпадають під авторитет інших, уникають відповідальних завдань і рішень.

- У 50% досліджуваних, якості лідера виражені в середньому.

Вони здатні проявляти себе лідерами лише в деяких ситуаціях.

- У 11% досліджуваних, лідерські якості виражені сильно.

Такі досліджувані легко об'єднують навколо себе більшість, їхня думка для інших є авторитетною, вони активні, завжди виявляють ініціативу до різних видів діяльності, комунікабельні. Це виявляється безпосередньо в їхньому житті та в навчальній діяльності, як в межах школи так і поза нею.

- Досліджуваних, які як лідер схильні до диктатури, не виявлено.

Отримані результати можна представити графічно:

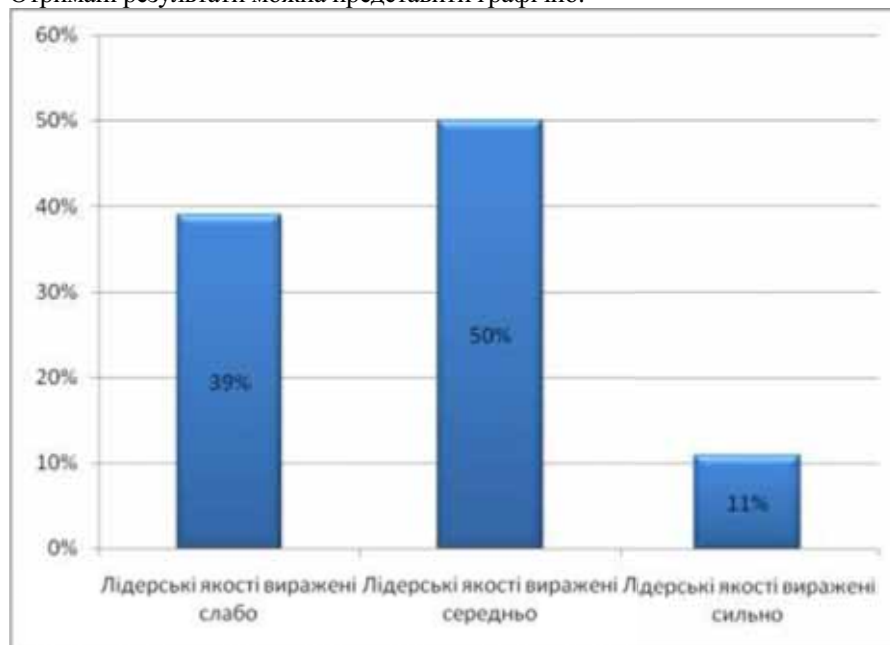


Рис. 1 Вираженість лідерських якостей за результатами тесту «Чи лідер Ви?» (Е. Жарікова, Е. Крушельницького)

Учням які виявилися лідерами за двома вище зазначеними психодіагностичними методиками було запропоновано виконати методіку спрямовану на діагностику міжособистісних стосунків (ДМС) Т. Лірі. За даними методіки Т. Лірі, було визначені якості, які є домінуючими у кожного з досліджуваних лідерів. При цьому яскраво проявилася індивідуальність та неповторність кожного досліджуваного, характерне для лідерів поєднання домінуючих рис.

Проведення дослідження не вичерпує всіх аспектів та граней феномену лідерства. Зокрема, подальшого вивчення чекають й інші питання, пов'язані із даним феноменом, саме в їх дослідженні ми бачимо перспективи нашої подальшої роботи. Метою нашої подальшої роботи є розробка тренінгової програми, для підвищення лідерських якостей досліджуваних, особливо тих, в яких якості лідера виражені слабо.

Отже, підсумовуючи вище сказане можемо зробити висновок: лідерство властиво самій природі людини і є якнайдавнішою формою організації життя людей. Лідерство це мистецтво впливу на людей, вміння надихнути їх на те, щоб вони прагнули досягти потрібних цілей. Люди слідуєть за лідером тому, що він в змозі запропонувати їм засоби для задоволення їх потреб, вказати напрям діяльності.

В сучасних умовах – лідерство дасть нам змогу підняти людське бачення на рівень більш широкого світогляду, вивести ефективність діяльності людини на рівень більш високих стандартів, а також сформувати особистість здатну досягти великих результатів за допомогою своїх неординарних здібностей. Формування особистості, з якостями лідера, яка здатна на нестандартні рішення, яка має свою точку зору, здатна та прагне постійного саморозвитку, є пріоритетним завданням будь якої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для вузов / Галина Андреева. - М.: Аспект-Пресс, 2000. - 373 с.
2. Бесєдін М.О., Нагаєв В.М. Основи менеджменту: оцінно-ситуаційний підхід (модульний варіант): Підручник / Микола Бесєдін, Віктор Нагаєв. - К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 496с.

3. Дубяга С. М., Шевченко Ю. М. Лідерські якості майбутнього вчителя у контексті сучасної освіти: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdpu/2010_5/24_05.pdf.
4. Зуб А.Т. Лідерство в менеджменті / Анатолій Зуб, Геннадий Смирнов. – М. : ЗАО "Принт – Ателье", 1999. – 212 с.
5. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг: навч. посіб. / Оксана Моргулець – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 384 с.
6. Немов Р.С. Психологія: Учеб. для студентоввысш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. Кн. 3: Психодіагностика. Введение в наукопсихологическоеисследование с элементамиматематической статистики. 3-е изд./ Роберт Немов. — М., 1998. - С. 512 — 521.
7. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн. I: Соціальна психологія особистості і спілкування/ Лідія Орбан-Лембрик. - К.: Либідь, 2004. - 576 с.
8. Основыпсихологии: Практикум / Ред.-сост. Л.Д. Столяренко. Изд. 2-е, доп. и переработ. – Ростов н/Д: «Феникс», 2001. – 704 с.
9. Психодіагностика в службі зайнятості: метод. посіб. / за ред. В.В. Синявського , О.О. Яцишина– К., 1998. – С. 34-51.
10. Скібіцька Л. І. Лідерство та стиль роботи менеджера: навч. посіб. / Ліана Скібіцька. – К.: Центр учбової літератури, 2009. –192 с.
11. Тест "Конструктивний малюнок людини з геометричних фігур" [Текст] // Психолог. - 2004. - №1(січень). - С. 28-30.
12. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малыхгрупп/ НиколайФетискин, Владимир Козлов, ГригорийМануйлов. - М., Изд-воИнститутаПсихотерапии. 2002. - 490 с.
13. Чмут Т.К. , Чайка Г.Л. Культура ділового спілкування менеджера // навчальний посібник . – К.: Знання, 2005. – 442 с.

Льницька З.

Науковий керівник – доц. Шпак М.М.

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ

Актуальність дослідження. Глобальні зміни на сучасному етапі розвитку суспільства зумовили підвищення інтересу науковців до дослідження проблеми лідерства, як здатності особистості об'єднувати інших людей для досягнення поставлених цілей. Формування активної життєвої позиції людини передбачає її оптимальне входження в колектив і виконання лідерських функцій. Лідер відіграє повідну роль в організації спільної діяльності групи, до якої він належить, і регулює міжособистісні стосунки.

Проблема розвитку лідерських якостей була предметом дослідження багатьох соціологів, педагогів, психологів. Зокрема, сутність феномену лідерства, його види та функції розкриваються у працях таких вітчизняних вчених, як: Г.М. Ашина, І.П. Волкова, В.Д. Гончарова, І.С. Кона, Є.С. Кузьміна, Л.І. Уманського. Значний емпіричний матеріал з проблеми лідерства накопичено зарубіжними вченими (К. Бланшар, К. Левін, Д. МакГрегор, Б. Мітчел, Ф. Фідлер Р. Хаус, П. Херсі та ін.).

Метою нашого дослідження є на основі теоретичного аналізу соціально-психологічної та педагогічної літератури і результатів експериментального дослідження обґрунтувати психологічні умови розвитку лідерських якостей у підлітковому віці та експериментально визначити рівень прояву лідерства у підлітків.

Висвітлення проблеми. Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження показав, що існують різноманітні точки зору вчених щодо сутності поняття «лідер» і підходів до його дослідження. Саме слово «лідер» (від англійського lead – вести) характеризує людину, здатну вести за собою, очолювати колектив. Н.С. Жеребова зазначає, що лідер – це член групи, який організовує навколо себе інших її членів, його норми поведінки та ціннісні орієнтації узгоджені з груповими і сприяють організації й управлінню цим колективом в ході досягнення спільних цілей [2]. А.А. Єршов вважає, що лідер – це член групи, який володіє необхідними організаторськими здібностями, займає центральне положення у структурі міжособистісних стосунків і спонукає своїм прикладом, організацією й управлінням колективом до досягнення спільних цілей [1].

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що:

- лідер — це член групи, за яким вона визнає перевагу в соціальному статусі і надає право приймати рішення в значущих для неї ситуаціях;